

6. <http://www.corporatephilanthropy.org/research/benchmarking-reports/giving-in-numbers.html> — Сайт комітету заохочення корпоративної філантропії.

7. Strategic Corporate Social Responsibility: Stakeholders in a Global Environment / William B. Werther and David B. Chandler, 2nd ed., 2010. — 384 p.

8. http://www.transparency.org/policy_research/ — Сайт міжнародної антикорупційної організації.

Статтю подано до редакції 02.04.12 р.

УДК 331.101.3

*В. М. Соболева,
старший викладач, канд. екон. наук,
к-ра політичної економії обліково-економічних
факультетів, ДВНЗ «Київський національний економічний
університет імені Вадима Гетьмана»*

ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ СОЦІАЛЬНОЇ СПРЯМОВАНOSTІ ДІЇ МЕХАНІЗМУ МОТИВАЦІЇ ТРУДОВОЇ ДІЯЛЬНОСТІ В УМОВАХ РИНКОВОЇ ТРАНСФОРМАЦІЇ

АНОТАЦІЯ. У роботі визначено основні принципи, напрями і форми механізму трудової діяльності, його удосконалення, як найважливішого важеля у гармонізації особистих, приватних, колективних і суспільних інтересів суб'єктів господарювання. Показано актуальність і в той же час непослідовність побудови мотиваційного механізму в процесі економічних реформ в Україні, необхідність їх корегування в напрямі стимулювання високопродуктивної, суспільно корисної праці.

КЛЮЧОВІ СЛОВА: трудова діяльність, потреби, мотиви, мотивація, ціль, стимули, інтереси, механізм мотивації.

АННОТАЦИЯ. В работе определены основные принципы, направления и формы механизма трудовой деятельности, его совершенствования, как важнейшего рычага в гармонизации личных, частных, коллективных и общественных интересов субъектов хозяйствования. Показана актуальность и в то же время непоследовательность построения мотивационного механизма в процессе экономических реформ в Украине, необходимость их коррекции в направлении стимулирования высокопроизводительного, общественно-полезного труда.

КЛЮЧЕВЫЕ СЛОВА: трудовая деятельность, потребности, мотивы, мотивация, цель, стимулы, интересы, механизм мотивации.

ANNATATION. In this work the mean principles, directions and forms of motivational mechanism of productive activity, its improving were determined as an important level in harmonization personal, private, collective and social interests of subjects of management. It was pointed at timeliness and at the same time inconsistency of formation motivating mechanism in process of economic reforms in Ukraine, necessity of their modification the direction of stimulation of high productive social useful labour.

KEY WORDS: labour activity, demands, reasons, motivation, purpose, stimulus, interest, mechanism of motivation.

Постановка проблеми. В роботі розглянуто дію механізму мотивації трудової діяльності на забезпечення соціальної спрямованості суспільства, визначені напрями і форми його удосконалення. Процеси ринкової трансформації економіки формують нові умови суспільного відтворення і нові умови «включення» суб'єктивного фактора у розподільчих відносинах.

Аналіз останніх джерел. Цій проблемі були присвячені дослідження видатних учених та економістів: К. Макконелла, С. Брю, К. Еклунда, Хекхаузена., А.М. Колота, В.М. Петюха, П. Самуельсона, А. Шереметьєва та ін.

Виклад основного матеріалу дослідження. Формування ринкової економіки передбачає використання ринкового механізму, потенціал приватного, колективних і суспільних інтересів для досягнення розвитку економіки та покращення добробуту народу України. Формування в цьому напрямку економічних реформ і методів державного регулювання передбачає активізацію дії механізму мотивації трудової діяльності, забезпечення соціальної спрямованості його дії фундаментом якого має бути високопродуктивна суспільна праця, мотиваційне ядро якої може бути формалізоване слідкуючим взаємозв'язком «потреби — інтереси — доходи».

Процес ринкової трансформації економіки формують нові умови суспільного відтворення і нові умови «включення» суб'єктивного фактора у розподільчі відносини.

Диференціація доходів у рамках соціального розшарування суспільства набуває форми «розкрученої спіралі і виражає численні колізії» українського суспільства. Той факт, що 70 % населення України за останні роки опинилися на межі злиднів, а 5—7 % ведуть марнотратний спосіб життя є наслідком, з однієї сторони різкого знецінення трудової діяльності, а з другої, надмірної активізації приватного інтересу з боку нових силових структур.

Неадекватність розподільчих відносин соціальній стороні ринкових реформ показала, що важливим для суспільства є не просто сама по собі активізація приватного, колективного інтересів, а необхідне залучення цих інтересів у русло орієнтацій підприємницької трудової діяльності на кінцеві суспільні потреби за допомогою поєднання економічних та адміністративних важелів, спонукання господарюючих суб'єктів до високо-ефективної праці.

Поглиблення економічної кризи стало підтвердженням того, що чисто ринковий механізм трудової діяльності не забезпечує стабілізацію економіки. Концептуальний підхід до питання, в який спосіб можливо реально забезпечувати соціальну направленість дії механізму мотивації трудової діяльності, засновується на таких простих положеннях економічної теорії та господарської практики: тільки ефективна економіка здатна забезпечувати високі об'єми валового суспільного продукту і національного доходу; в умовах ринкової економіки розподіл доходів не може бути відданий на «відкуп» ринкових сил; забезпечення добробуту народу ґрунтується на перерозподілі доходів від тих, чий доходи надмірно високі в сторону тих, чий доходи низькі для забезпечення безкоштовних послуг суспільного сектора (суспільного фонду споживання), а також виплат різних допомог і дотацій. Треба відмітити з цього приводу думку К. Еклунда: «За абстрактною і можливо блідою формулою фактор виробництва» криються люди у плоті і крові «заміщення факторів» є іншими словами лише спеціальне позначення доходу (на працю, або капітал), за рахунок якого, люди зобов'язані жити. Це означає, що відносини власності і відносини влади ... грають важливу роль у розподілі доходів».

Забезпечення соціальної спрямованості механізму трудової діяльності носить пасивний характер, якщо економічні регулятори господарської діяльності ґрунтуються на емоціональній, етичній «пульсації» мотивів підприємницької діяльності. Дійсно, підприємець може бути (а може і не бути) меценатом, спонсором і т.п. Забезпечення соціальної спрямованості механізму мотивації трудової діяльності, під яким ми розуміємо активне використання економічних регуляторів у напрямку залучення власних (приватних) і колективних інтересів у «коло» інтересів суспільних, які відбивають вимоги соціально-економічного прогресу суспільства у цілому, має сферою своєї дії все більш уміле використання то-

варно-грошових відносин, виходячи з пріоритету цінової системи оподаткування.

Соціальна направленість механізму трудової діяльності має якісну і кількісну визначеність і здійснюється через рух грошових форм споживчих благ і послуг, через ціни, які відображають дійсні витрати праці і капіталу та їх ефективність.

Парадокс відмови від регулювання цін «зверху» полягає в тому, що суспільство не може бути байдужим до їхньої динаміки. Некерований ріст цін, забезпечуючи максимальний розмах «амплітуди» стимулювання приватного інтересу (капіталу) слугує джерелом розкручування гіперінфляції, деформує параметри приватних проявів ефективності і в кінцевому підсумку, паралізує мотивацію суспільної праці, а через це, зводить нанівець економічні можливості суспільства, обмежує соціальне забезпечення суб'єктивного фактора, втискуючи її в рамки особистого доходу.

На сьогодні ні одна із розвинутих капіталістичних країн не відмовилась від державного регулювання цін, застосовуючи різноманітні форми і методи їх регулювання. Треба відмітити, що в економіці ФРН, основою якої є ринкові відносини, спеціалісти нараховують кілька тисяч форм і методів, за допомогою яких держава безпосередньо здійснює регулювання економіки. Тоді постає питання про міру поєднання державного регулювання цінових рівнів і вільне ціноутворення, коли ціни встановлюються товаровиробниками поставленими в умови конкурентної боротьби і паралельно мають місце монопольні ціни на енергоресурси які доставлені у порядку зовнішньої торгівлі.

Розгляд проблеми ціни можна розглядати як інструмент, який проходить крізь господарський механізм і механізм мотивації трудової діяльності і який правомірно пов'язувати з функціями ціни.

Треба відмітити, що ціна виконує облікову функцію, коли її рівень у достатню для практичних цілей точністю відображає вартість товарної продукції і споживчих послуг. Паралельно ціна виконує розподільчу і стимулюючу функції, оскільки форма ціни дозволяє відхилення товарних цін від вартості в ту чи ту сторону, під дією приватних інтересів, або прийнятої стратегії цінового регулювання.

Послідовний перехід до державного регулювання цін, у першу чергу на продукцію пріоритетних галузей, дозволить оптимізувати поєднання суспільних, колективних і особистого (приватного) інтересів в аспекті синтезації індивідуального і суспільного від-

творення: заробітна плата — прибуток — підприємницький дохід — національний дохід.

Поєднання державного регулювання цін з принципами вільних цін, приймаючи до уваги, що у розвинутих капіталістичних країнах ціни на продукцію пріоритетних галузей, включаючи в її коло енергоресурси, встановлюються крупними компаніями і державою на основі консенсусу, і повинні включати в себе такі моменти.

По-перше, паралельно з регулюванням цін на рівні центру повинні бути розширені права місцевої адміністрації по встановленню цін на товари місцевого виробництва і послуги виробничого і невиробничого призначення.

По-друге, повинні розширюватися права господарюючих суб'єктів, по встановленню договірних цін.

По-третє, оптимізація внутрішнього ринку за допомогою все більш повної взаємодії приватної, кооперативної і державної торгівлі передбачає посилення гнучкості ціноутворення.

В умовах високої продуктивності праці окремих виробництв зниження цін може опосередковуватися стабілізацією, або збільшенням рівня рентабельності.

По-четверте, державні ціни не повинні штучно ні підвищуватися ні знижуватися, оскільки їх «перекіс» в ту чи ту сторону слугує інтересам спекулятивної торгівлі, яка наносить шкоду, як державним фінансам, так і споживачу.

Разом з тим, не можна не приймати до уваги схильність реальних умов цінової динаміки, які в свій час не були передбачені. Тому ідея лібералізації цін будувалася на ідеалізації реформаторами форм конкурентної боротьби, мотивації трудової діяльності та взаємозв'язку економічних інтересів. Той факт, що досягнення Україною статусу самостійної країни був сприйнятий Росією, як спосіб збільшення власних фінансових ресурсів, шляхом систематичного підвищення цін на енергоресурси, які Україна змушена буде купувати, не був передбачений.

Неконтрольоване зростання цін, виправдовувалось ніби позитивним ефектом «шокової терапії», а в дійсності став потужним важелем збагачення спекулятивних елементів.

Стимули особистого збагачення визначили специфіку мотиваційної сфери діяльності і формування доходів.

Тому власники крупного капіталу віддали перевагу вкладання його в торгівлю, або банківську сфери та створення «дутих» ак-

ціонерних товариств, що забезпечувало високі доходи практично без ризику.

Сфера матеріального виробництва потребує серйозних інвестицій. Підприємці, будучи приватними особами, віддають перевагу залишатися осторонь. Причина в тому, що в умовах гіперінфляції авансований капітал та грошові накопичування автоматично обезцінюються, тобто сфера матеріального виробництва перестає бути привабливою сферою мотивації підприємницької діяльності. Тим більше доходи можна збільшувати більш простим шляхом: або за рахунок затримки виплати заробітної плати, або за рахунок затримки реалізації продукції до чергового підвищення цін, або за рахунок нерегламентованого підвищення цін. Тим самим відбулося переміщення джерел формування фінансових ресурсів із сфери виробництва у сферу обігу.

Регулюючий вплив держави на мотивацію трудової діяльності буде мати позитивний ефект за умови, що вона буде надавати на рівні індивідуального відтворення можливості отримання за кожний крок у сторону підвищення ефективності додаткові матеріальні та моральні стимули.

Як показує вивчення практики, послідовне проведення лінії на оптимальне співвідношення вартісних стимуляторів і ефективного управління за допомогою таких форм, як ціна, прибуток, підприємницький дохід та ін. надто важко.

Треба відновити принципи планування (бізнес план), ввести строгу бухгалтерську звітність і паралельно удосконалювати методи ціноутворення.

Введення в ціну нового елемента — податок на додану вартість — обумовили різке збільшення масштабу цін, а звідти новий ланцюг подорожчання та інфляції. Більшість економістів схиляються, що недоліки ціноутворення пов'язані перш за все з неоднозначністю коефіцієнтів нарахування (отримавших назву «накруток») на матеріальні витрати і заробітну плату. Встановлення їх параметра є функцією центральних органів. Нарухування на заробітну плату слугують джерелом формування соціальних фондів. Вони відраховуються в державний бюджет і забезпечують зростання реальних доходів населення. Нарухування на матеріальні затрати більш ніж 85 % залишається на підприємстві, а це на думку деяких економістів ніби несправедливо. Дійсний «дефект» такої методики вважають більшість економістів в тому, що підприємства стають заінтересованими у здорож-

чанні матеріальних витрат, оскільки це автоматично збільшує їх прибуток без усіляких зусиль, так як прибуток «вивільняється» від його матеріальної основи додаткового продукту.

Обґрунтування доцільності зниження нарахувань на заробітну плату, прихильники такого підходу вважають, що збільшення доходів населення спричинить підвищення платоспроможного попиту, а звідти і до зростання товарних цін. Такого погляду додержуються і прихильники заморожування заробітної плати.

Крім того, підвищення заробітної плати спровокувало б зростання цін і чергове зростання інфляції. В умовах спаду виробництва опосередковується не товарний голод, а навпаки, затоварювання, яке спричинене сучасною кон'юнктурою внутрішнього ринку. Споживчі товари першої необхідності не знаходять збуту не тому, що вони не потрібні населенню, а тому що, у людей немає готівки, тобто затовареність є результатом відсутності платоспроможного попиту. Цей фактор у силу зворотного зв'язку впливає на скорочення об'ємів виробництва, а це означає «черговий» виток спаду виробництва, зростання цін, розгорнення інфляції.

На думку більшості економістів, господарська практика з позиції стимулювання мотивації переконливо показує, що підхід до цінової системи з позицій розширення сфери вільного ціноутворення носить односторонній характер і не може слугувати дійовим фактором стабілізації економіки.

До того ж в економічній літературі превалює висновок, що стабілізація цін обов'язково пов'язана зі зниженням дохідності. Однак це не так, якщо темп зниження собівартості менше, ніж темп зниження ціни, прибуток буде збільшуватися. «Ножиці» між зниженням собівартості і цін утворює той «канал» зниження цінових рівнів, який забезпечує стабільність або зростання рентабельності виробництва. Специфіка узгодження економічних інтересів у цих умовах визначається тим, що програючи у значному ступені, як продавець, підприємство, господарюючий суб'єкт виграє як покупець. До того ж послаблюється соціальний «прес» на державні фінанси, оскільки реальні грошові доходи тих, хто працює «поза бізнесу», отримують пенсії, стипендії і т.п. і починають наближатися до прожиткового мінімуму.

Вивчення кон'юнктури внутрішнього ринку України показує, що є реальна можливість стабілізації цін (а в окремих випадках і зниження), перш за все на харчові продукти. Ціни в

магазинах, створених кооперативними підприємствами вільного ринку, по яким реалізується продукція особистого підсобного господарства або продукція, яка отримана в рахунок заробітної плати, на 20—30 % нижче, чим державних або приватизованих підприємств.

Активізація державного регулювання цін передбачає використання концепції ціноутворення, яка слугує обґрунтуванням практики для визначення нижчого і верхнього рівня ціни у різних секторах економіки. Нижчий, також як і верхній рівень ціни повинні забезпечувати кожному нормально працюючому підприємству відшкодування собівартості і отримання мінімального (або максимального) прибутку адекватного конкретним умовам індивідуального відтворення державного або приватного підприємства.

Як відомо, прибуток на макрорівні представляє частину національного доходу суспільства, його чистий дохід. На макрорівні прибуток виражає перевищення доходів над витратами (витрати виробництва). Він утворює вирішальне джерело здійснення розширеного відтворення в усіх галузях народного господарства і є важливим параметром державного бюджету.

Максимізація прибутку, як ми зазначали раніш створює основний мотив підприємницької діяльності та його головну функцію, якщо прибуток не надходить у державний бюджет, об'явити себе банкрутом вимушена держава.

Забезпечення соціальної спрямованості дії механізму мотивації трудової діяльності тісно пов'язана з діючою системою оподаткування прибутку.

Оподаткування прибутку «зіштовхує» інтереси мікро- і макрорівня, а вони, як правило, не співпадають. Держава повинна вірно визначити яку частину прибутку необхідно вилучити у централізовані фонди. Підприємці всіх секторів економіки, місцеві органи управління повинні чітко знати, по-перше, якими методами буде вилучатися прибуток з доходів, по-друге, як можна буде розпоряджатися прибутком.

На практиці прибуток підприємств у доход держави може вилучатися, у прямій формі, коли прибуток є об'єктом платежу, і в опосередкованій формі, коли платежі вносять у бюджет з валового доходу і собівартості. Перехід до опосередкованої форми оподаткування для розрахунку суми податку валовий дохід зменшується на суму матеріальних витрат і обов'язкових платежів. До них, як відомо, відносять: податок на додану вартість; акцизний збір; плата за

землю; відрахування у фонди державного і соціального страхування, фонд зайнятості, обов'язкового медичинського страхування, затрати по нематеріальним активам; затрати на службові відрядження; утримання технічних засобів управління т.п. згідно діючої інструкції. Пошук нових форм стимулювання підприємницької діяльності надто ускладнило форми прибутку і форми його акумулювання у державний бюджет. Тут ми бачимо, що метод оподаткування валового доходу послаблює стимулюючу роль прибутку і в цілому носить формальний характер, та ускладнює при цьому систему розрахунків. Цей висновок підтверджується тим, що провідним показником фінансових планів державного бюджету залишається прибуток. До того ж податок на валовий дохід виступає як ще один податок на заробітну плату, яка таким чином обкладається тричі.

Головною проблемою оподаткування є встановлення оптимального співвідношення між державним бюджетом і фінансовими ресурсами підприємства. В здійсненні такого підходу провідна роль належить ставкам оподаткування.

Більшість вітчизняних економістів вважає, що підвищення ділової і особливо інвестиційної активності потребують зниження ставок оподаткування. Середня ставка податку на прибуток не повинна перевищувати 40—45 %, а її диференціація повинна ґрунтуватися на застосуванні трьох форм оподаткування: пропорційного, прогресивного або регресивного.

Як відомо, пропорційна систем оподаткування ґрунтується на єдиній ставці на прибуток для всіх об'єктів оподаткування.

Відповідно прогресивного методу ставка податку на прибуток збільшується по мірі збільшення масштабів господарської діяльності. Регресивний метод означає, що ставка податку збільшується в меншій ступені, чим зростають масштаби виробництва. Тоді для стимулювання розвитку пріоритетних виробництв найдоцільніший регресивний метод оподаткування, а також метод виключення з оподаткування тої частини прибутку, яка використовується у рамках підприємства для здійснення інвестицій. Як передбачено діючим законодавством, до прогресивних напрямів діяльності необхідно відносити:

- 1) витрати підприємств на проведення науково-дослідних робіт, підготовку і освоєння нових прогресивних видів продукції;

- 2) витрати на охорону оточуючого середовища;

3) витрати на благодійні цілі, наукову, культурно-освітню діяльність, охорону здоров'я в сумі не більше, ніж 4 % оподаткованого прибутку.

Формування державного бюджету має засновуватися на тому, що ставка податку на прибуток не повинна перевищувати 45 % суми оподаткованого прибутку. Це створює широкі можливості мотивації трудової діяльності в напрямі здійснення індивідуальної форми відтворення і формування соціальної інфраструктури в рамках підприємства. Єдина ставка податку повинна поєднуватися з системою податкових пільг в напрямі стимулювання розвитку пріоритетних прогресивних технологій, формування фонду суспільного споживання, розвиток невиробничої сфери.

Висновки з проведеного дослідження. Проблематика забезпечення соціальної направленості дії механізму мотивації трудової діяльності надто складна. Очевидно, що потрібна ретельно налагоджена система економічних регуляторів збалансування потреб і інтересів господарюючих суб'єктів, соціальних груп як по лінії суспільного відтворення (функціональний розподіл національного доходу, чистого доходу і т.п.), так і по лінії індивідуального відтворення у кожній його ланці, функціонуючій на принципах комерційного розрахунку.

Література

1. *Самуельсон П.* Економіка: Підручник. — Львів: Світ, 1993. — 350 с.
2. *Макконелл К., Брю С.* Економікс: Принципи, проблеми, політика: В 2-х т.: — М.: Республіка, 1992. — 480 с.
3. *Еклунд К.* Ефективна економіка. — М.: Економіка, 1991. — С. 120.
4. *Колот А. М.* Мотивація. — К., 2002. — 350 с.
5. *Шереметьєв А.* Мотиваційна політика компанії // Бізнес — №35. — 2003. — С. 53—54.
6. *Хекхаузен Х.* Мотиваційна діяльність. — М.: Педагогіка, 1986. — С. 150.
7. *Пятюк В.М.* Управління персоналом: Навч. метод. посібник. — К., 2002. — 350 с.

Статтю подано до редакції 18.03.12 р.